

Csörsz István

Fában gondolkoztam

Vallomások a fafaragásról*

A fával való szerelmem, úgy tűnik, egy életre szól. Fiatal házas voltam, előtte igazi földönfutó csavargó. Egy hajóroncsban laktam az erdő közepén a két komondorommal. Ez volt életem első otthona, nyolc év albérlet után.

Boldog időszak volt, én tehát boldogságomban kezdtem faragni. Az történt, hogy a hajóval együtt hozzám került egy vágatóbak-kitűző is, ölnyi hosszú akácfa gerenda, amit az uszályok oldalára tesznek azért, hogy amikor forduláskor netán a fedélzet fölé kerül a vontatókötél, ne sodorja le a matrózt. Ebből faragtam az első szobromat, a neve: *Hotu Matua* – követve a Húsvét-szigetek istenalak-ábrázolásának hagyományait. *Hotu Matua* ma is megvan, és máig őrzi a házat. Meg lehet bízni benne.

Erre az istenalakra pedig azért esett a választásom, mert mindig szerettem volna eljutni a Húsvét-szigetekre, másfelől a vágatóbak négyszögletesre volt vágva. Mármost egy négyszögletes gerendából szörnyű dolog szobrot faragni. Annyira kötött forma. Élére állítottam hát, és mert *Hotu Matua* kiálló bordái valóban előreállnak, mellcsontja lett az első él. Két karja a másik két élből került ki – éppen kiadta a vágatóbak.

Nem volt semmi komoly szándékom az egésszel. Évekig nem is faragtam aztán semmit.

Életem legszomorúbb eseménye volt, amikor el kellett jönni a hajóból. Az egész család összefogásával vettünk egy lakótelepi lakást, és ezzel megkezdődött lakótelepi életünk, ami a hajó és a matrózkodásom után olyan volt számomra, mintha egy gödörbe zuhantam volna. Nem volt kiút.

Mit lehetett tenni itt? Dolgozni. Életemben nem írtam még annyit, mint akkor. Általános közérzetünkhöz tartozott, hogy a Móricz Zsigmond körtértől még egyórással lehetett odajutni, állva és minősíthetetlen magyar utazó stílusban, ahol a terhes anyáknak sem adták át az ülőhelyet. Satöbbi. Az első időkben még meglátogattam bennünket egy-egy barát, de aztán elmaradoztak. Egyébként mi is meggondoltuk, hogy elmenjünk-e bárhová, pedig akkor már kocsink is volt, amit az örökségemből vettem. Benzint nem tudtunk venni bele. Ott állt a parkolóban, és néztük.

Itt kezdtem el faragni. Nem tudom, miért. Elkezdtem, de valami olyan örületes energiával és szenvedéllyel, hogy ha a feleségem nem kedvelte volna a faszobrokat, biztosan aggódik értem.

Tervem se volt, teljesen ösztönösen csináltam. Érdekes viszont az út, amelyen elindultam, egyébként szépen követve *Hotu Matua* nyomvonalát. Valójában mindig nagyon érdekelt a törzsi művészet. Állandó látogatók voltunk a Néprajzi

* Részletek az író kiadatlan interjúkötetéből (1999), amelyben fafaragó barátai és önmaga mesélnék arról: ki miért farag.

Múzeum valamennyi időszakos és állandó kiállításán. Itt látott az ember olyan afrikai, polinéz, új-guineai és indián faragásokat, amelyekről tudta, hogy ilyen neki sohasem lesz – hacsak nem nevezik ki nagykövetnek valamelyik országba.

Továbbá állandóan böngésztük a National Geographicot is, ami még jobban növelte nosztalgiánkat és irigységünket. Valamelyik képen láttam egy kis indián totemoszlopot, de olyan szépet, amilyent azóta sem láttam többet. Egyméteres lehetett az egész, az indián faragó a kezében tartotta – eltakarva sajnos két figurát is a kezével. Hát én egy ilyet faragok, gondoltam. Nem látszik minden figura, nem baj, kitaláljuk.

Elmentem a TÜZÉP-telepre, és vettem egy darab gyertyánfát. Ebből az asztalossal levágattam a totem alapformáját, majd kimentem a sitt-telepre, és kezelésbe vettem. Két rossz asztalosvésőm volt, amivel nem szoktak faragni, mert az asztalosvésők laposak, a szélük pedig felszakítja a fát: ez csapolásra alkalmas, nem fafaragásra. Mit tudtam én ezt? Volt azonban két furcsa késem, igen jó anyag, amelyeket az édesapámtól örököltem, ő pedig állatorvos volt, és ezekkel a késekkel vágta le a lovak patájából a beteg darabokat. Patafaragó kések voltak, a pengéjük hajlított, és éppen ezért kiválóak a faragáshoz. A vésőkkel csak elkezdtem rontani a totemet, nagyjából a késekkel faragtam ki aztán a hét állatfigurát.

A gyertyánfa is megtette a magáét persze. Ilyen fából nem faragnak, különösen, ha még nedves is. Azért nem csavarodott el propeller alakúra az egész totem, mert elég gyorsan kifaragtam, a faragások pedig nagyrészt áttört faragások. Igen finom munka egyébként. A fából szinte semmi sem maradt, csak egy hátsó, vékony lap, ami a figurákat tartotta. Nem tudott *dolgozni a fa*, ahogy a faragók mondják.

A sitt-telepen természetesen pillanatok alatt felfedeztek a gyerekek, akik szintén nem tudtak mit csinálni az új lakótelepen. Társaságom is akadt hát, ami egyfelől kellemes, másfelől kellemetlen is volt, mert gondolkozni így nem nagyon lehet. Márpedig kellett volna.

Ezzel a totemmél valami olyan iskolát nyitottam meg magamnak, ami később a legkitűnőbb szakemberek útmutatásával is felért. Csak jóval később fogalmaztam meg magamnak, amennyire meg tudtam: a törzsi faragó azért farag, hogy jó viszonyban legyen az ősökkel, és rajtuk keresztül az istennel. Az európai művész azért, hogy elismerjék, és pénzt keressen vele. Alapvetően más a *szándék*. A törzsi művészet még mindig azokon az ősi alapokon nyugszik, mint a kezdetek kezdetén – az európai művészet az éppen aktuális divat- és stílusirányzatnál tart. Én a faragást akartam megtanulni, ahogy a faragók mondják: *fában gondolkozni*. És nem létezik jobb iskola, mint amit választottam.

A kis totem egyébként nagyon szép lett – annak ellenére, hogy a felét ki kellett találni. A saját családfám totemállatait faragtam meg, kész. Egyáltalán nem törekedtem arra, hogy pontosan olyan legyen, mint az eredeti, azon a képen. Ez a tiszteletlenség egész munkámat végigkísérte. Nem másolatokat akartam csinálni. A faragó *szemlélete* érdekelt, az a formavilág, amit ez a nép vagy törzs kialakított, és ami nagyon jellemző rá. Ezt pedig nagyon komolyan vettem, mint ahogy azt is, amit a feladatommak éreztem. Meg kell mondanom, hogy a legnagyobb tisztelettel közeledtem a problémához; nagyon fontos volt a számomra, ahogy megszólítottam az ismeretlen faragót: meg akartam érteni,

miért farag úgy, ahogy farag. Neki mit tanítottak. Megkértem, hogy tanítson meg rá engem is, mert nincs más mesterem. Ennek a következménye lett aztán, hogy minden faragásom végére úgy éreztem, van egy új barátom, mégpedig olyan valóságos, mint a szobor maga. Beszélgethettem vele és tanácsokat kérhettem, ő pedig adott is.

Mindaz, amit elmondtam, egy vallásra hasonlít, mert az is biztosan. Aki azonban ennek a tagja, az nem a túlvilágon talál kényelmes és unalmas helyet, ahol semmit se kell tennie – itt a földön talál barátokat, akik varázslatosan megváltoztatják a környezetünket. Új értelmet adnak mindennek, egy ház bejáratának, egy használati tárgynak, és legfőképp a saját szerepüknek ezen a világon. És mert ennek az egésznek valóban köze van az ősökhez, az ő viselt dolgaikhoz és a mondákhoz, megnyugtató és jó kapcsolata lesz az ősekkel.

Ezt így leírni meglehetősen bizarr dolog – nekünk, európaiaknak, akik nem ebben éltünk és nőttünk fel... Egy polinéz törzs faragójának beszélni se kellene róla, annyira egyértelmű a számára. Mert ezért csinálják. Minden alkotásnak valóságos értéke van. Nem lehet eladni, nem adnak érte pénzt, se mást. Befogadják. Le kell tenni az erdő szélén vagy egy tisztáson, és a többi megy magától.

Gyakran hallottam, amint a tárlat- vagy múzeumlátogatók, más esetben hozzáértő néprajzosok beszéltek a faragásokról. Még többet olvastam róluk persze, mert óriási irodalma van ennek a világon. Itt aztán sok szó esik a stílusokról, ezeknek a művészi lényegítő, sűrítő szemléletéről. Aki viszont kifaragott már egy indián madarat vagy majmot, teljesen másképp látja ugyanezt a kérdést. Más a válasz is rá. Faragás közben ugyanis rájön az ember arra, hogy annak a madárnak a fejét vagy a szemét úgy a *legkönnyebb* kifaragni...

Minden stílus minden követője és alkotója erre törekszik. Ez tehát a vezérszeme: a legkönnyebb kifaragni. A nagyon gazdag ornamentikájú polinéz vagy indonéz művészetre is érvényes ez. Innen a lényegítő erő, a sűrítés, ahogy mi mondjuk. Hogy a szem, a száj nem *valakinek* a szeme és a szája, hanem a *szem és a száj*. Ennyi az egész.

Nem akarok a törzsi művészet elemzésébe bocsátkozni. Azt akarom csak elmondani, amit én tanultam ezektől a mesterektől. Megtanultam valahogy gondolkozni. Összegyűjtöttem magamnak azokat az alapelveket, amelyek évezredek óta megállják a helyüket a művészetben, szemben a nyugati művészet divatirányzataival. A faragás alapjait kerestem, és meg is találtam. Soha nem akartam szobrász lenni. Nem tudom, miért kívántam ezt a tudást. Ma se tudom. De nagyon szeretek faragni.

A tervemet fegyelmezetten betartottam: először végigfaragtam egy afrikai, majd egy indián, végül egy polinéz sorozatot. Közben alig faragtam önálló, saját munkát. Nagyon sokat rajzoltam azonban, és ezeken a rajzokon világosan kirajzolódik az út, amelyen haladtam, és amit most is helyesnek tartok.

Jó tíz évvel később kezdtem el megvalósítani a terveimet, amelyeknek végül is semmi közük az afrikai, az indián vagy polinéz kultúrához. Mégis közük van azonban. Hogy miben, nem tudom megmondani. Nem is érdekel. Az én utam ez volt.

Harmadik faragásom egy baluba törzsfőnöki ülőke volt. Elmentem a hárosi fűrésztelepre, és vettem egy méternyi magas vörösbükk rönkvéget, amelynek

az átmérője hatvan centi lehetett. Mindenkinek megvan az a mérete, ami hozzá a legjobban illik. Az aurája, nevezzük bárhogy. Nincs rá magyarázat. Valami belső vágy ez, amely nagyon sok áttételen keresztül érvényesül aztán – ha lehetséges. Ami többnyire az anyagtól függ. Ezért döntöttem úgy, hogy a törzsfőnöki ülőke nálam törzsfőnöki asztal lesz, tehát jóval magasabb.

A balubák úgy faragják, hogy alul van egy kör – ez a talpa –, felül is egy kör – ezen ülnek –, és a kettő között egy vagy két női alak térdel. A női alak arányai rendkívül sajátosak, ujjai például hosszúak, így a tenyere egy evezőlapátra hasonlít, amit az arca mellett tart felfelé. Lábai kubisták, és így tovább. Arca is különbözik más afrikai törzsek faragásaitól, ez tehát a *baluba* stílus, ami nagyon tetszett nekem. Megfaragjuk, gondoltam.

Ez már nem a sitt-telepen készült, hanem a Duna-parton, ami elhagyott és vad hely volt még akkor. Egy rossz földúton csúszkálhatott le az ember, a víz mocskos, a kavicsok olajosak, ide csapódott ugyanis a főváros egész hordaléka. Akkoriban írni is kijártam a lakótelepről, ami egyre elviselhetetlenebb lett a számomra. A csomagtartóban a vörösbükk rönk. Amikor elfáradtam, és jól ment a munka, az volt a jutalmam, hogy kiszedtem és faragtam egy órát. Csodálatos érzés egyébként, ahogy a nagy rönk egyre könnyebb: először beleizzadtam, mire kiemeltem – később már szinte önként jött. Kezdtet megjelenni a térdelő nő, akinek az arcát egyébként Kata nevű dadám arcára faragtam, így az egész szobor neve *Kata* lett. Ma is megvan, és nagyon szeretjük. Családtag. Fiam kiskorában az ő lába előtt mászkált, oda hordta a játékait, és így tovább.

Csak hát vörösbükkből nem szoktak faragni, különösen nem vizes rönkből. Megint az volt a szerencsém, hogy viszonylag gyorsan lebontottam a háncsréteget, azt tehát, ami a legjobban reped és mozog. Mire kinagyoltam, megszáradt a fa belseje is, a *szíve*, ahogy a faragók hívják, és ami még kényesebb, mint a szíjács-rész.

Egy ekkora rönk kinagyolásához persze nem alkalmasak a kis vésők. Kimentem a MÉH-telepre, ahol egy német tank lánctalpának a csapszegéből köszörültem egy nagy vésőt. Kiváló lett. Akkora fát le lehet vágni vele, mintha baltával csapna oda az ember – csak pontosabban!

Itt kell elmondanom azt is, hogy a század elején, amikor virágzott a kézművesség, csodálatos faragókéseket és vésőket gyártottak. Élén jártak ebben az angolok. Az angol faragóvéső ma is fogalom, és a legtöbb asztalosnak van is ilyen öröksége, amit aztán semmire se használ. Egy vésőkészlet háromszáz darabból is állhat, méret és forma szerint növekvő sorban. Később láttam ilyen készleteket, de mindegyiknél az volt a jellemző, hogy megélezni már nem tudta a gazdájuk, mert ezt a tudást nem örökli az ember. Továbbá nem volt mire használja, mert asztalosmunkához ezek nem jók.

Mondanom se kell, hogy ilyen lehetőségem egyáltalán nem volt. Motor-szelepszárak és más MÉH-telepi anyagok szolgáltatták a nyersanyagot, végül vettem két kiváló minőségű svéd asztalósvésőt, és egy mosógép motorjára szerelt szuportköszörűvel addig csiszoltam őket, amíg a végükön, úgy öt centi hosszan kialakult a kívánatos lapátforma, amire nekem szükségem volt. Ezek a vésők ma is megvannak, és soha senkinél nem láttam jobbat.

Ugyanígy bővült aztán a vésőkészletem. Csináltam egy olyan sorozatot, ami pontosan az én munkámhoz és ennek a méreteihez illett. Maig használom

őket. Továbbá itt is, ott is kaptam egy-egy vésőt, meghalt asztalosok özvegyeitől, ami sérült vagy csúnya volt, ezért nem adták el. És így tovább.

Katáról még el kell mondanom valamit, ami a faragók ismert kálváriája. Elkészül a faragás: most mit csináljak vele? Ha bekenjük lakkal, ronda lesz. Ha nem kezeljük semmivel, fokozottan reped tovább, a legnagyobb baj azonban, hogy a fa színének nagyobb része is elvész. Nem érvényesül az a csodálatos üzenet, ami a fa anyagában rejlik.

Gyerekkoromból emlékeztem rá, hogy puskamúves sógorom be szokta olajozni a puskaagyakat. Igen, de az olajnak szaga van, és meg is marad. Egy puskánál hagyján, de a szobor ugye lakásban áll. Kutatni kezdtem tehát a szakönyvekben. Ipari anyagokról olvastam, amelyek kis tételben beszerezhetetlenek. Megismertem azonban a környékbeli asztalosokat, és volt köztük egy öreg bácsi, akitől rengeteget tanultam. Például azt, hogy az ő inaskorában, amikor még nem voltak szintetikus anyagok, méhviasszal kenték be a szekrények belsejét, ami rendkívül olcsó, másfelől az évek során, ahogy ki- és beteszik a szekrénybe a ruhákat, egyre fényesebb. Na, ez kellett nekem. Megtanultam, és máig ezt alkalmazom. Kialakítottam egy olyan pancsot, ami mindennek ellenáll, fénye pedig a szerszám nyelére hasonlít, ami a legszebb fény. A véső nyomokat hagy a fán: ha jó a véső, pikkelyekben szakad le a forgács, és a vágás felülete a legfényesebb. Ha rossz a véső, csúnya lesz a vágás, és semmivel se fényezhető fel többet, csak ha az egészet felcsiszolják.

Az a szép faragás, ami nem egyformán fényes. Ahol a felület fénye fel-felcsillan. Vannak olyan szobrok, amelyek csiszolt felületet kívánnak, általában azonban nem, és a faragók is idegenkednek tőle, mert a vésőnyomok nem csupán a felületet alakítják, másodlagos üzenetük is van, ugyanúgy, mint a festők ecsetvonásainak: jelzik a munka sebességét, a faragó biztonságát – vagy bizonytalanságát –, jelzik azokat a részeket, ahol többet kellett gondolkodni, végül a faragó ügyességének és leleményességének is a bizonyítékai. Ezekre a jelekre a kívülálló nem figyel – annál inkább a szakmabeliek. Idáig azonban hosszú út vezetett.

Elkészült a *Kata* – és vörös lett, mint a répa. Hát ezért nem faragnak vörösbükkből. Nézte az ember, és összefacsarodott a szíve. Egy kis részét beolajoztam, mire még vörösebb lett. Az eredeti ébenfából készült persze, ami a legcsodálatosabb fa a világon.

Gondoltam, bekenem akkor én is fekete páccal. Bekentem, és ahogy néztük a feleségemmel, leginkább sírni támadt kedve az embernek. Olyan lett szegény, mint egy szénégető. Valahogy megszokta a szemünk a két hónap alatt, hogy vörös. Ez tehát az a helyzet, amikor maga sem tudja az ember, mit akar.

A pácot persze nem lehet lemosni többet: fogtam a vésőimet, és levéstem a szobor egész felületét, amivel sajnos lesimítottam azokat a vésőnyomokat is, amelyek munka közben természetesen keletkeztek. Teljesen átalakult a szobor. Volt egyébként, ahol jobb lett, de többnyire rosszabb.

Csak hogy a balubák a tetoválásokat is ráfaragják a szobraikra, még hozzá domborműben, merthogy az ő tetoválásaik voltaképp forradások. Ami igen jól mutat a faragásokon. Ezeket már nem lehetett levésni – így az én tetoválásaim sötétek maradtak. Nem áll rosszul egyébként szegény Katának. Ő tehát ilyen baluba lett.

Mégis lejtött a ronda szín egy része. Nem teljesen, mert a pác úgy egy milliméter mélyen behatol a fába, van, ahol még mélyebbre. Kicsit viharvert lett, amivel a *Kata* szintén megbékélt: öregedett vagy ötven évet – végül bekentem lenolajjal. A lenolajat mint alapozót használják, hogy előhozza a fa színét és rajzolatait.

Mindezt azért mondtam el, mert a legtöbb faragó ugyanezt a kálváriát járja végig, mire megtalálja a megoldást. Többségük semmivel sem kezeli a fát, mert így veszít ugyan a színéből, de el se rontja. Több hónapos munkát lehet ugyanis tönkretenni öt perc alatt.

A totemet szintén feketére pácoltam, mert a gyertyánfa kifejezetten csúnya, fehér fa. Feleségem sírva búcsúzott tőle – egyébként én is –, mert a fa eredeti színe a legtermészetesebb, még akkor is, ha csúnya. Megszoktuk. Viszont soha többet nem pácoltam le egy faragásomat sem, legfeljebb a színét mélyítettem. Olyan fát kell választani, ami szép. Ennyi az egész. Megtanulja az ember.

Ez tehát a *Kata* története. Később, amikor megtanultam a viaszolást, még viasszal is bekentem, és most már tökéletes. Tudni kell még, hogy a szobrokat igen nehéz leporolni – ugyanakkor valósággal gyűjtik a port. Na, ilyenkor kiviszem őket a kertbe, és lezuhanyozom. A viaszról szépen lepereg a víz, megszáradnak, és kész. Nincs olyan modern anyag, ami ezt kibírná.

A következő faragásom már megfelelő fából készült, amit egyébként öreg asztalosomtól kaptam. Jó tízéves diófadarab volt, és egy *kongói fejtámasz* készült belőle, amely eszközt Afrikában ugyanúgy használják, mint Új-Guineában. Sámlihoz hasonló kis szerkezet ez, amit párna helyett tesz a feje alá a gazdája, amit ezek a népek nem ismernek. Másfelől nem jó a földre feküdni, mert belemásznak a bogarak az ember fülébe. Végül néhány helyen óvni kell a csodálatos, agyaggal vagy festékekkel tapasztott frizurát is, amit csigákkal és tollal tűznek tele, és nem lehet mindennap újra megcsinálni.

A fejtámasz talpa és a felső része között gyönyörű faragások képezik a tartóelemet – az enyémen két emberalak, egymás felé fordulva, táncoló mozdulattal. Olyanok, mint egy szerelmespár – én legalábbis erre gondoltam, amíg faragtam. Íróasztalra szántam, könyvtámasznak. Ma is megvan, és olyan jól illeszkedik az európai kultúrába, hogy éppen most kellene másolatot csinálnom belőle valakinek. Egyébként jó tíz évet töltött feleségem íróasztalán, aki pszichológus, és elmondása szerint valamennyi betegének feltűnt a figurák kedvesége, mindig mosolyogva kérdezősködtek utána, ő pedig úgy ítélte meg, hogy a gondokkal terhelt embereknél a mosoly már önmagában gyógyító.

Testvére egy kis ashanti aranymérő súly faváltozata, szintén két figura, amint egymás kezét fogva táncolnak, és egy rokonomhoz került, aki véletlenül ugyancsak pszichiáter volt, és szintén gyógyító erőt tulajdonított neki. Halála után került vissza hozzám a kis faragás, és bár itt most senkit sem kell gyógyítania, afféle aranytartaléknak tekintem, ha mégis kell majd.

Afrikai sorozatom befejező részeként vagy tizenkét maszkot faragtam, azokat a stílusirányzatokat követve, amelyek nekem a legjobban tetszettek. Ezekből sajnos csak három maradt – a többit eladogattam háromszáz forintokért, a lakótelepen ugyanis híre ment a tevékenységemnek, és jöttek a születésnapok, a karácsony, ugyanúgy, mint nálunk. Mi ugyanolyan szegények voltunk,

mint a megrendelőink, innen a jelképes ár. Meg kell mondanom, hogy nagyon sajnálom ezeket a faragásokat, bár itthon lennének, mert igen szép gyűjtemény lenne. Az egyik, amely megmaradt, anyámnak készült a születésnapjára, egy *kongói Krisztus-fej*, madzag-szakállal – egyébként a legérdekesebb Krisztus-fej, amit valaha láttam. Egy nigériai maszk virágtartó lett, mert lapos a teteje, valamint egy furcsa kis maszk anyósomnál talált otthont, ami viszont saját termés, és annyiban nevezetes, hogy az első munkám, ahol hirtelen kiléptem az afrikai stílusok közül – anélkül hogy valóban kiléptem volna. Egyikre sem hasonlít, de soha nem faragtam volna meg, ha nem faragok afrikai maszkokat.

Húgom az indián művészetet kedveli, ő tehát egy perui emberalakos kis kancsót kapott, majd később egy észak-amerikai hófigurát és más tárgyakat. Ebből a vonulatból született két saját faragásom is, egy kis *Esőisten*, majd egy furcsa kettős szobor, ami besorolhatatlan – ennek a testvére lett első saját nagy szobrom, egy majdnem kétméteres dupla figura, amely cseresznyefából készült, és ahol már karakterisztikusan megjelent az a stílus, ami valószínűleg rám jellemző. *Éneklő szobornak* neveztem el, mert amint a tenyeremmel ütöttem az egymáshoz simuló két alakot, hogy kirázzam közülük a forgácsot, különös hangot adott.

Ezen a szobron körülbelül két hétig dolgoztam. Azért írom le a történetét, mert ez is jellemző, és nem csupán az én életemben.

Nincs meg sajnós, egy festő barátom vette meg, aki általában ugyanolyan tragikus anyagi körülmények között élt, mint én, de éppen akkor volt kétezer-ötszáz forintja. Kértem tőle, nem kell neked egy faragás? Kettő is van, választhatsz: egyik az *Éneklő szobor* volt, amely éppen elkészült, a másik *Katám* testvére, de Új-Guineából: egy másik törzsfőnöki asztal, amelynek a tetejét két majom tartja. Szintén éppen elkészült.

Barátom az *Éneklőt* választotta. Egyszer, amikor nekem volt kétezer-ötszáz forintom, vissza akartam vásárolni, megvettem félszeg ajánlatomat, tudtam ugyanis, hogy Miklós éppen a szokásos bajban van. Hallgatott egy kicsit, majd ezt mondta: *Nem*.

A kétezer-ötszáz forintra egyébként azért volt szükségem, mert elromlott az írógépem, és úgy látszott, hogy nem is lehet megjavítani. Nem érdemes. A bizományi boltban viszont volt egy másik, jobb állapotban lévő roncs, kétezer-ötszáz forintért. Meg is vettem, megjavítottam, és majdnem tizenöt évig dolgoztam rajta.

Megmaradt hát az új-guineai *majom-asztal*, aminek az a története, hogy éppen hazafelé tartva láttam, amint nagy tüzet raktak egy pasaréti épülő házban, hogy jobban száradjon a vakolat. Építkezés előtt egy hatalmas diófa állt az udvaron, amit kivágtak, mert rossz helyen állt, és ennek a darabjaival tüzeltek.

Megálltam, és háromszáz forintért megvettem ebből a fából egy darabot. Négyeszet akartak kérni érte, de nem volt nálam több, egy kivágott fáért pedig nem szoktak visszamenni, és ezt ők is tudták.

Azonnal kivéstem a majmok alapfiguráját, majd a közöttük lévő üres helyet is – tehát a fa szívét. Ezután majdnem egy évig nem értem rá foglalkozni vele, az erkélyen állt, és szinte teljesen megszáradt, merthogy a levegő belülről is szárította, amihez rönkállapotban jó tíz év kellett volna. Nem repedt meg, csak a felső korong egy kis része.

Máig megvan, és családtag, egyébként az új-guineai faragás-sorozatom első tagja. Ez még egy csodálatos világ.

A második ugyancsak régi álmom volt, és a következő a története. Édesapámtól örököltünk egy telket Fonyódon, ami aztán a húgomé lett, és állt ezen egy sárgabarackfa. Amikor valami baja lett a fának, a húgom kivágta, de mint afféle női favágó, egy méter magasán vágta ki, így ott maradt egy tuskó a földben. Egyszer, amikor nála jártam, kifaragtam ebből azt a *manót*, akivel legalább tíz éve szemeztem a Néprajzi Múzeumban. Nem pontosan azt, csak hasonlót. Ezt a *manót* aztán nagy becsben tartotta mindenki, és amikor húsz évvel később eladta húgom a telket, felmerült, hogy mi legyen vele? Mert nem adja a telekkel. Addigra megették a hangyák az alsó felét, mire még jobb lett. A fejéből viszont kétszer is kinőtt egy kis zöld hajtás.

Valóban nem adtuk el a telekkel, óvatosan kivágtam, és most az én kertemben áll, de újfent megtalálták a hangyák és tovább ették, mire még jobb lett. Ez a szobor harminc éve egyfolytában javul. Ehhez mit szólnak? De most sincs rendes talpa, ezért amikor erősen fúj a szél, fel szokott dőlni. Szélerősség-jelző funkciója is van tehát.

A *Kata* annyira tetszett a feleségem egyik munkatársának, hogy rendelt belőle egy kis változatot, amit ezeröttszáz forintért faragtam meg arasznyi méretben, de majdnem egyheti munka volt. Ennél rosszabb üzletet is csináltam aztán, amit el kell mondanom.

A lakótelepi maszk-sorozat közben történt, hogy valaki faragást kért tőlem a házassági évfordulójára. Rám bízta, hogy mi legyen, pénze azonban csak ezeröttszáz forint volt. Jó. Volt egy képem, amivel már régen kacérokodtam. Ez a kép egy masszázsharcost ábrázol, aki fél könyékre támaszkodik a földön, a térdét felhúzza és keresztbe rakva. Kezében tökből készült, hosszú nyakú kis hangszer. Ezt pengeti. Az egész kompozíció csodálatos, a masszázsjók ugyanis rendkívül magas, sovány alkatú emberek. Ahogy összetekeri a végtagjait, bámulatos. Gondoltam, megfaragom négy nap alatt – amiből tíz lett. De elkészült, és biztosan ma is őrzi annak az évfordulónak az emlékét. Én viszont rengeteget tanultam rajta.

A kis faragásokkal kapcsolatban el kell mondanom még valamit. Amíg nagyobb szobrot farag az ember, nincs gond. A kicsiket azonban be kell fogni valamibe, mert ha elmozdulnak a véső útése közben, csúnya lesz a vágásfelület. A természeti népek faragói ezt úgy oldják meg, hogy nem használnak vésőt, hanem egy kapaszerű eszközzel faragnak, a fát pedig a másik kezükkel és a lábukkal fogják. Ennek a módszernek az előnye, hogy faragás közben állandóan forgatják a figurát. Csodálatosan finom ornamentikát lehet így kifaragni. Mi sem látszott természetesebbnek, mint az, hogy megpróbáljam. Készítettem ilyen faragószerszámot, de nem tudtam megszokni. A válasz, hogy *miért*, érdekes lenne, bár aligha tudnám megmagyarázni. Ez a faragási mód egészen másfajta *gondolkodást* igényel, mint amit mi megszoktunk. Az európai kultúrában a szerszám, amely a faragó és a mű között van, valamiféle közvetítő, végrehajtó szerepét tölti be, ami náluk valószínűleg nem létező fogalom.

A maszkoknál már kifejezetten kellemetlen volt a tárgy mozgása munka közben. Ezekhez faragópad kell vagy asztalospad, amelyre szilárdan fel lehet fogni a fát. Nekem viszont nem volt műhelyem. Kénytelen voltam keresni egy közeli

erdei ösvényt, amely mellett állt egy rönk-ülőke. Ezen faragtam hónapokig. Itt készült az *Éneklő szobor* és még sok más, köztük egy másfél méteres makonde faragás, ami hála Istennek nem volt kurrens áru a mérete miatt, így megmaradt.

A szerelem tehát szerelem, és a lényegét tekintve megmagyarázhatatlan. Ezért nem szeretnék semmit megmagyarázni a faragásról. Aki persze ön magát is figyeli valamennyire, mulat néha. Megy az ember az úton, meglát egy kivágott fát, és megdobbban a szíve. Az évek során valami elképesztő menyenyiségű fát begyűjtöttem így, még olyan is volt, hogy loptam. A Tisza mellől például hazahoztam egy jó nagy darab uszadékfát. Valami fűz lehet, de nem biztos, egyébként teljesen használhatatlan, azonkívül olyan bűdös, hogy elviselhetetlen.

A faragó tehát gyűjt, és csodálatos fákat lehet találni. Unokabátyámtól kaptam például egy körtefadarabot, amit a gyümölcsösben hagyott, de olyan helyen, ahol nem állt meg az esővíz. Véletlenül lejtős volt a talaj, így az évek során a fa teljesen begyulladt, majd újra kiszáradt. Soha életemben nem láttam ilyen gyönyörű fát. A belső tűz emlékére egy cigarettatartó készült belőle, körben tűszellemekkel és füstfigurákkal, amelyeknek azonban lábuk van, és ezen áll az egész. A lábak befelé hajlanak, mintha térdelnének a figurák, így alul valóságos bonyodalom támadt lábakból – csak mosolyogva lehet nézni, valóban. Ezt a faragásomat többször kiállították, és mindenkinek tetszett. Többször meg is akarták venni, de nem adtam el.

A fa belsejében évtizedek üzenete rejtőzik, ami megdöbbenő rajzolatok és színfoltok alakjában kerül aztán a napvilágra. Némelyik érdekesebb, mint maga a faragás.

Somogyban jártam egyszer, a ropolyi erdőgazdaság környékén, ahová gyerekkori emlékeim felidézésére mentem kirándulni. És meghallottam egy lánccsőrész hangját. Természetesen azonnal arra fordultam, ahol is egy fakitermelő brigádott találtam. Hatalmas tölgyeket vágtak ki, és éppen ebédszünetet tartottak, amire nemcsak azért van szükségük a favágóknak, hogy táplálkozzanak, hanem azért is, hogy kiszedjék egymásból a délelőtti kullancsokat. De feküdt ott egy nagy szilfa is. Akkor láttam először szilfát – olyan friss volt, hogy még rajta lógtak az ágacsok.

Milyen szép ez a fa, mondom, de ha ilyen friss még, úgyse lehetne faragni belőle, mert szétreped. Ez ugyan nem, mondja az egyik favágó. Ez a fa nem reped. Olyan nincs, mondom, az nem létezik. Na, próbálja ki. Csak szedje le előbb a fehér részét. A közepe hétszentség.

Annyira persze engem se kellett biztatni, végül a szilfából is levágtak nekem egy akkora darabot, ami elért a csomagtartóban. És tényleg nevezetes fa lett aztán. Tudtam már, hogy meg kell fogadni az öregek tanácsát, leszedtem hát a fehér hánccsot, és állni hagytam, figyelve, hogy mikor reped. Nem repedt. Hát ez nem igaz, a faragók kincse. Mi a csodát lehetne faragni ebből?

Volt egy képem, szintén a National Geographicből, amelyen három polinéz lány nézett a csodálatosan egyhangú hétköznapokba. De amint a szövegből kiderült, nem igazi polinézek voltak, az apjuk fehér ember – és ezek a legszebb lányok Polinéziában. Gondoltam, kifaragom őket, de úgy, hogy egymás felett legyenek. A gyönyörű hajuk, ahogy leomlik, az lesz a faragás ornamentikája,

akár egy foglalat, a lányokból pedig csak az arcuk a fontos, itt-ott előbukkan egy kéz, mert a kezük is gyönyörű volt. Csak a legelső lánynak látszik a lába, amint maga alá húzza – így adta ki a szilfám.

Elkezdtem ezt faragni. Olyan kinagyolt formáig jutottam, amikor meghívtak a sárospataki faragótáborba. Nagy örömmel mentem persze, ilyen helyen még nem jártam. És vittem magammal mindent, amit mozdítani tudtam, többek között ezt a polinéz valamit is. Gondoltam, majd ott kifaragom.

Ezzel kezdődött a kálváriám. Nézték a csinos lányokat, mi a fenét keresnek ezek egymás feje tetején? Hát ez egy totem. Nem éppen magyar népművészeti ihletésű faragás. Ráadásul velem volt egy másik női figura is, szintén egy kuporgó alak, leomló hosszú hajjal, ennek viszont egy manó ült a fején, ami eléggé hasonlított a barackfából faragott manómra. Hát ez mi a fene? Mondom, nem hallottátok még azt a mondást, hogy *átok ül a fején?* Az a címe, hogy *Átok*.

Mit mondjak? Be voltam sorolva. Néhány szobrásznak tetszett az ötlet, sőt valójában másoknak is, mert kiderült, hogy a következő évben hárman is faragtak ilyen rönkből kikukucsáló női arcot. Szörnyűek voltak, de ne vágjunk a dolgok elébe.

Amint beindult a tábor, tehát kiraktuk a szerszámainkat meg amit magunkkal hoztunk, természetesen megjelent a tévéstáb is. Túl korán, ugyanis valódi munka még nem folyt sehol. A szobrászoknak akkor vágták a fát az erdőben. Nem volt anyag.

Meglátták nálam ezt a polinéz akármit, és kérték, hogy faragjam kicsit. Akkor határoztam el, hogy soha többet nem faragok a tévések jelenlétében. Sőt más jelenlétében sem, ha lehetséges – a szobron azonban ez sem segített. Félre is tettem, nem nyúltam hozzá többet az egész tábor idején, sőt utána sem. Kilenc évig ácsorgott a pincénkben, amikor is felkeresett egy magyar származású svájci nő, bizonyos Ida, mégpedig a lakáshirdetésem kapcsán. És meglátta a faragásaimat. Mi van még? Ő megnézné a pincémet. Jó.

Egyébként síelni jött Magyarországra. Svájcból. El is törte a lábát, be volt gipszelve. Képes volt lemászni a pincémbe a gipszével, és meglátta a polinéz lányokat. Nem is érdekelte más, csak az. Fejezzem be neki, ad érte kétszázötven svájci frankot.

De, mondom, ez kilenc éve áll itt, és azért, mert teljesen tönkretettem. Nem lehet kijavítani, értse meg. Mutatom neki a lyukat, őt nem érdekli. Akkor is fejezzem be, egy hónap múlva érte jön.

Mármost a kétszázötven svájci frank akkora pénz volt, amit az összes eladott faragásomért se kaptam együttvéve. És ugyanolyan tragikusan álltam, ahogy mindig.

Megbeszéltem a polinéz lányokkal, hogy mi lesz, nézzék el nekem ezt az akciót, egy örült nő kívánsága, nem tudok mit csinálni. És elkezdtem faragni őket. A gödör ugyan a helyén maradt, mert azzal valóban nem lehetett mit kezdeni, de olyan szépek lettek a kezek, a haj ornamentikája, hogy magam sem hittem volna. Kezdttem megbánni az üzletet, de nem volt visszaút. Jött is Ida egy hónap múlva, a Karinthy Frigyes téren találkoztunk, a kis fűpadra állítottam a lányokat egy fiatal nyírfácska alá. A nyírfa ágai a lányok haját súrolták, délutáni fény, érdekes volt tényleg.

Ez a faragásom lett az első, amit lezsúriztek. Egy utcaseprő.

– Na végre – mondja. – Csakhogy lecserélik ezt a vacakot!

A tér túloldalán ugyanis egy Karinthy-mellszobor áll, valami póznára tűzve. Kicsit előredőlve, mint aki le akar esni. Hogy letekintsen a járókelőkre.

Befut Ida, meglátja a polinéz lányokat, megcsókol. Na, azt mondja, most már tudja, hová fogja tenni: a virágházba! Ugyanígy lógnának rá a levelek.

Elvitte a pumámat is, mert macskafaragásom nem volt. Rendben van, legyen akkor a puma, az is macska, ha úgy nézzük. Ez a puma egy tál köré hevededik és vicsorít. Ugyancsak nagy megrökönyödést keltett Sárospatakon. Elvitte továbbá *Az Erdő Istenét*, amelynek az a nevezetessége, hogy szintén elrontott, de nagy szobor, amit egyébként a pataki táborban faragtam a polinéz lányok helyett. Ennek is elmondom a történetét.

Amikor megkaptuk végre az anyagot, mindenki választhatott magának egy fát, ami neki jó lett volna. Vizes fa volt, teljesen használhatatlan. De volt közöttük egy nyárfadarab. Kitaláltam egy mesét, amit egyébként mindig megteszek, mielőtt faragni kezdek. Ez a mese így szólt:

Volt egyszer egy szép, fiatal lány, akit hozzá akartak adni egy vitézhez – ő azonban mást szeretett. Elment hát az Erdő Istenéhez, a fürtös szakállú, öreg bácsihoz, és elpanaszolta neki a baját. Nyugodj meg, lányom, mondta neki az öreg. Amikor érted jön a vitéz, lépj ki szépen az ablakon, és gyere ide hozzám! A lány hazament, és amikor eljött érte a vitéz, kilépett az ablakon. Abban a pillanatban iszonyú vihar kerekedett. Akkora, hogy a lány szülei nem is beszélhettek a lánykérésről. Nemcsak a vitéz lovát penderítette el a vihar, a ház tetéjét is. A lány szinte repült a szélben, nem is kellett mennie, hogy az öreghez jusson az erdőbe, ahol már várta az ő kedvese. Megbeszélte vele a dolgot az öreg, ennyi az egész.

Na, ezt a pillanatot faragtam meg, ahogy az öreghez simul a lány (mint az egyik borda), és ránéz a kedvesére. Az öreg fürtös szakállja két másik borda, egyik keze a negyedik borda.

A történetet aztán sokszor el kellett mondanom, mert nagyon tetszett a faragóknak. Sokkal jobban, mint a faragásaim. Az öreggel még megbékéltek, mert rendkívül szép ornamentikát adott ki a csavarodó szakállja, és volt az arc-kifejezésében valami jóindulat. A pillantásában. Valahol. Legalább húsz méter volt a nézőtávolsága. Ezért az előszobámban, ahol elhelyeztük aztán, egyáltalán nem érvényesült, és járni se lehetett tőle. Ráadásul éppen szemben lógott vele a falitükör, így amikor a feleségem belenézett, hogy megigazítsa a haját, mindig rámosolygott az öreg is, bár ő azt mondta, egy idő után megbékélt vele.

Na, itt fedezte fel Ida, és ezt is elvitte, az aprólékkal együtt további kétszázötven frankért. De ő is csak a hátradöntött kocsiülésein tudta elhelyezni, és írnom kellett hozzá egy ajándékozólevelet, hogy átengedjék a határon. Ez állt a cédulán: *„Ajándékba adtam barátomnak ezt a néhány faragást, akinek az a hobbija, hogy gyűjti az elrontott faragásokat.”*

Most elmondom, hogy kerültem Sárospatakra. Egyszerű: a faragókat ugyanúgy gyűjti az ember, mint a fát. Amerre jártam az országban, mindenhol kérdezősködtem, él-e itt valaki, aki farag? Ahol nem volt faragó, nem volt, ahol

pedig volt, oda bekopogtam, megmondtam, hogy miért keresem, és megkértem, hogy mutassa meg a munkáit. Nincs olyan faragó, aki ne mutatná meg, akármilyen sürgős munkája van is.

Feleséggel és a fiammal kirándultunk Sárospatakra. Egy presszóban ücsörögve megkérdeztem, ki faragta azt a faliképet, amely velünk szemben lógott. Igényes, profi munka volt, körtefából. Mondják, hogy Mezei Tamás. Ő itt a leghíresebb faragó, most ugyan már kevesebbet farag, mert belefáradt. Na, gondoltam, ez érdekes.

Elmentünk Mezei Tamáshoz, aki szeretettel fogadott bennünket és megmutatta a munkáit. Nagyon is érdemes volt elmenni hozzá: valóban nem faragott néhány éve, viszont megszervezte a nyári faragótáborokat, ahol a legtöbben otthagyták a munkáikat. Ezek között nem volt mind jó, de sok jó is akadt, Tamás pedig ellenállhatatlanul tudott kérni. Egész gyűjteménye volt ezekből a faragásokból: itt láttam először Csikós Nagy Márton egy kis faragását, amelynek *Kártyázók* a címe. Krumpli nagyságú figurák üldögélnek egy tuskó körül, és kártyáznak. Akkor már tudtam, hogy meg kell keresnem Mártont. Kaposvár mellett lakott, ahol a szüleim éltek. Bekopogtam hozzá, és évtizedes barátság kezdődött ezzel, amely máig tart.

A faragás különleges foglalkozás: idegenek is megállnak és megnézik, mit csinál ez a marha. Duna-parti táborozásom valóságos élményszerző körút lett aztán, mert olyan történeteket hallottam, amelyekből rádiójátéktól kezdve minden készült. Még az erdőben is akadt társaságom – néha dolgozni se hagytak. Van olyan munka, amely nem kíván mást, csak csendet.

Amikor a belvárosba költöztünk, még rosszabb lett a helyzet: faragni itt sem hagytak, de még történeteket se hallottam közben. Körülbelül úgy működtem, mint az illegális pártok: végiglaktam az összes szárítóhelyiséget, gyerekkosztárolót, majd a pincében kötöttem ki, ahol akkora rekeszünk volt, amelyben éppen elfért egy öreg szekrény. Ennek levettem az ajtaját, bemásztam a szekrénybe, míg faragóasztalkám a szekrény előtt állt. Nem lehetett nagyot ütni a bunkóval, mert bevertem a szekrény tetejébe. De itt is feljelentett egy lakó, miszerint illegális ipari tevékenységet folytatok. Amikor megtudtam, hogy ki volt az, felhívtam a lakásunkba, és megmutattam neki illegális ipari tevékenységem eredményét, amely egy tűzszellem volt, de jó nagydarab körtefából faragva. Így a következő feljelentésig békén hagytak.

Végül a lomtárolóban kötöttem ki, mert ez egy régi ház, és szerencsére volt ilyen. Sötét és bűdös, de volt. A ház közös képviselője azonban, egy ügyvéd, azonnal pénzt látott a dologban, és havi tizenötezer forint bérleti díjat követelt tőlem. Ezzel végképp tarthatatlanná vált a helyzetem. Egy ideig barátom óbudai épülő házában faragtam, később megengedte valaki, hogy szentendrei nyaralójának a fatárolóját használjam, egy kis, huzatos helyiséget a veranda alatt. Cserébe őriztem a házát, hogy ne rabolják ki.

De akkor jutott eszembe, miért ne lehetne nekem is egy verandám és műhelyem? Eladtam hát a lakást, amit örököltem, és Szentendrére költöztem, ahol magam építettem – először egy kis műhelyt, aztán egy házat. Úgy is mondhatnám, hogy a faragás miatt költöztem el Budapestről, ahol egyébként soha nem szerettem élni. Vidéken nőttem fel, és az ilyen emlékek sokáig elkísérik az embert. Amíg él.

Érdekes, hogy minden faragásom kedves a számomra, azok is, amelyek nem sikerültek valójában. Némelyiket több változatban megfaragtam, de még most is nyugtalanítanak. Van azonban olyan is, amit megpróbáltam ismét megfaragni, mert kérte valaki. Ilyen volt a *Kata* kicsi másolata, amiről már beszéltem, és ami még elfogadható. A többi viszont egy se lett jó, nem is fejeztem be őket, félbehagyva állnak ma is, mint a kis *Esőisten* másolata, amit egyébként a svájci Ida akart elvinni, de nem adtam oda. Amíg a szobrocskáról beszélünk, valami olyan furcsa érzés kerített a hatalmába, amit addig nem ismertem. Szegény Ida nem tudta, hogy mi bajom van – egyébként én sem. Eladtam már más faragásokat is, még többet elajándékoztam. Itt valami más mozdult meg a lelkemben, és ma sem tudom, hogy mi volt az. De nyomorultul éreztem magamat.

Egy kis almafából készült ez a szobrocska, nyáron faragtam, apám telkén. Rossz idő volt, esős, hideg. Fújt a szél. Vártuk persze a jó időt, és azzal a szándékkal faragtam, hogy megkérem az Esőistent, vonuljon már el máshová. Ez a figura legjobban az indián kultúrába illene, ha rá lehetne beszélni – de nem lehet, amit az is bizonyít, hogy nem hallgatott meg az Esőisten, hiába tartja felfelé két összezárt tenyerét a faistenkém.

A másik, amit kedvelek, egy síremlékterv voltaképp, és apám sírjára szántam. De máig se tudtam kitalálni, hogyan lehetne megoldani, hogy ne lopják el. Ez a szobor is besorolhatatlan. Az erőt akartam megfaragni, ami az emberben van, ezért egy teljesen zárt, önmagába forgatott és gabalyodott, nagyon stilizált figurát faragtam, amit voltaképp kőből kellene megformálni. Olyan a jellege. Egyébként az egyetlen faragásom, ami más anyagot kíván. Talán.

Még arról akartam elmondani egy történetet, hogy a szobrok mennyire élnek: egy dogon faragásom történetét. A kezdetek kezdetén faragtam ezt a figurát, kifejezetten tanulmány céljából, tehát azért, hogy megértsem a dogon stílust. Nagy öröömre találtam egy olyan képsorozatot, amely három nézetből ábrázolta a figurát. Nem mondtam még, hogy a tanulmányoknál igen sok gondot okozott, hogy többnyire nem látszott a faragás túlsó fele, például a *Katánál* sem. Ki kellett találni, ami egyébként nem baj.

Na, itt megvolt minden nézet, és nekifogtam, hogy kifaraagjam – lucfenyőből! Erről tudni kell, hogy fenyőből igen nehéz faragni. A kiválasztott figura pedig több helyen áttört faragás, amire a lucfenyő végképp alkalmatlan. Sikerült is eltörnöm a bokájánál, mire félretettem, és így állt legalább öt évig. Még ha állt volna, de feküdt. Ugyanis ráraktam más fákat, de sajnós a feje kilógott a farakásból. Ahányszor lementem a pincémbe, ez csak nézett. Mintha azt kérdezte volna: *Mit csináltál velem?* Kifejezetten idegesített, meg is fordítottam, de most meg a lába látszott, ráadásul ahol eltörtem.

Ezt az érzést minden faragó ismeri, mert mindenki félretett már szobrot. Ezeket a legjobb eltüzelni, ha meg akar tőlük szabadulni az ember. Nincs más megoldás. Vagy be kell fejezni, bármilyen eredménnyel, pusztán az ember nyugalma érdekében.

Velem az történt, hogy fénymásoló lettem az Izotóp Intézetben, ahol a fénymásoló szoba olyan volt, mint általában a fénymásoló szobák. Mint egy fehérre meszelt kripta. Valamit kéne ide tenni, gondoltam, ami jól betölti a teret.

Lemegyek a pincébe, meglátom a dogon lábát. Na, gyere, a fene egyen meg, mondom neki. Megragasztottam és befejeztem. Hogy eltüntessem a

csíkokat, sötétre pácoltam az egészet, és nem is lett rossz! Kitettem a fénymásolóban egy kis szekrény tetejére, amely a helyiség közepe táján állt. Mögötte is volt két méter hely, előtte négy. Az egész helyiség tele lett vele. Megfelelő helyet kapott.

Még egy faragásomat bevitettem aztán, amiről valójában jobb lenne nem beszélni, ugyanis szintén nincs készen, de amennyire elkészült, sem jó szobor. Nem tudom, hogy miért, mert kijavítanám. Gondoltam, nézem egy ideig munka közben, hátha beugrik a megoldás. Egyébként az a címe, hogy *Önismeret*, és egy korai rajzom megvalósítása. Teljesen besorolhatatlan. Ha létezik olyan, hogy az ember lelkének a legmélyéről jött üzenet, akkor ez az, de szerencsétlen megjelenítésben.

Kitettem a falra, a bejárati ajtó fölé. Furcsa hatást keltett, fel is tűnt mindenkinek, senkinek sem tetszett azonban. Nem is vártam persze.

Bejön hozzám egy fizikus, akit senki se kedvelt – én sem. Vannak olyan emberek, akikről csorog a nagyképűség, és ő ilyen volt. De éppen ellenkező típusnak gondolta magát, azaz melegszívű, barátságos embernek. Ránéz a szobromra, ez mi? – kérdi. Magyarázkodni nem volt kedvem, csak intettem neki, hogy valami. Ott van. De láttam, hogy valami okosat akar mondani.

– Olyan, mint egy majom! – mondta végül. Elfordultam és elkezdtem röhögni. Remélem, nem vette észre, mert kiment közben. Ettől kezdve nagyobb tisztelettel kezeltem *Önismeret* című majmomat: most is megvan, de évek során sem jött a megváltó ötlet, végül bedugtam valami szekrény mögé, hogy ne lássam.

Nem véletlen, hogy valamennyi kultikus hely tele van faragásokkal és képekkel, az egyiptomi kultúrában ugyanúgy, mint a keresztényben és a törzsi művészetben. Afrikában még enni is adnak a szobroknak, mint annak a sírkamraőrző ebnek, aminek arasznyi változatát megfaragtam: szintén dogon faragás. Ha nem írják a kép alá, hogy *eb*, eszembe se jutott volna, mert egy emberarc voltaképp, amely négyszögletes testben folytatódik, ezen pedig keresztbe teszi a két kezét. Ja, félszemű. Az egyik szem helye üres. Hátborzongató. Különös történet fűződik hozzá, elmondom.

Amikor a belvárosba költöztünk, viszonylag közel laktunk Húvösvölgy egyik sétálóerdőjéhez, ahová rendszeresen kijártam dolgozni és faragni. Megint kerestem magamnak egy pihenőpadot. Körben fenyők álltak, elhagyott ideális hely. Munka után mindig összeszedtem a forgácsot, és betakartam falevelekkel. Úgy gondoltam, nyomtalanul tűnök el, ahányszor hazamentem, persze nem így volt. A véső ugyanis kopog, és a nagy csendben ez messze elhallatszik.

Körülbelül egy kilométerre állt egy kis ház az erdő szélén, ahol laktak. Amikor először, másodszor kopogtam a padon, még azt hihették, valami hóbortos kiránduló. Amikor azonban folytatódott a kopogás, felderítettek – nem tudtam egyébként –, és szóltak az erdésznek, hogy idejár valaki, aki irtja az erdészet fáit. Éppen ezt a hulláőrző ebet faragom, amikor megjelenik az erdész, puskával:

– Maga mit csinál?

Mutatom neki. Na de az ő fájukból!?

– Dehogy – mondom. – Ez egy jó tízéves diófadarab, látja. Magammal hoztam, az enyém.

– És mi lesz ez?

Válasz helyett odatartottam elé. Valójában akkor nézte meg csak jobban. Nem mondtam neki semmit, azt se, hogy mi a szobor funkciója Afrikában. Mit olvastam róla. Ránézett, és úgy eltűnt onnan, mint akit sürgős ügyben hívnak valahová. De biztos elmesélte otthon, hogy egy sámánista órával találkozott az erdőben. Talán a rendőrségnek is szólt, hogy ha eltűnik valaki a környéken, arafelé keressék. Addigra persze eltűntem onnan, más helyet kellett keresnem. A hullaőrző ebet eladtam, így nem tudom, mi lett a sorsa. De biztos vagyok benne, hogy tartósan rontja a tulajdonosa közérzetét. Hacsak nem teljesen érzéketlen az effajta üzenetekre.

Nem kell mondanom, hogy minden lehetséges alkalomra albumokat és képgyűjteményeket hordott össze nekem az egész család, mindenféle kultúráról. Így került hozzám az észak-amerikai indián kultúra gyönyörű kiadása, amelynek a címlapján egy tolték faragás látható: valójában botvég ez, amilyen nálunk a püspöki bot vége, vagy a tamburmajoré. A szeme, fülbevalója és néhány dísz rajta jade és más féldrágakő berakás. Hát nekem kell egy ilyen, gondoltam, és megfaragtam cseresznyefából, de sötétre pácoltam végül. Jade követem nem volt persze, így a feleségem sült gyerekgyurmából néhány utánzatot a kövek helyére. Ez a faragás felkerült a hálószobánk falára, amit sötétkék padlószőnyeg borított.

Feleségem nem mert szólni, de az első pillanattól kezdve a hideg rázta a látványtól. Tegnap, amikor erről az írásomról beszélgettünk, húsz év után bevallotta, hogy valósággal irtózott ettől a faragástól. A figura ugyanis két halat tart a kezében, előtte pedig egy nagyon stilizált áldozati asztalka látszik, kígyófejjel. Nos, ezen az asztalon valóban szörnyű dolgok történhettek a valóságban. És mindez a kék szőnyeg közepén. Mármost, ami érdekes, ez a faragás itt lóg velem szemben évek óta, és bennem semmiféle irtózatot nem keltett. Feleségem szerint persze hogy nem, mert férfi vagyok, tehát *én vagyok az*, aki a halakat fogom, a *halak viszont nők!* – Hát erre nem gondoltam, valóban. De megfigyeltem, hogy a nők számára néha egészen mást jelentenek a figurák, mint számunkra, férfiak számára. Nem szabad tehát megsértődni, ha nagy ritkán kiderül az igazság. A nők azonosulnak a faragásokkal, mint mindennel, amivel azonosulni lehet a mi világunkban. És minél több a műanyag vacak, a kommersz áru, annál erősebb ez a hatás. Érdemes tehát figyelni rá.

Ugyancsak tegnap tudtam meg azt is, hogy a *Gyász* című faragásom szintén mélységesen lehangoló volt a számára. Nem is szólt semmit, amikor magammal hoztam Szentendrére. Ez a figura egy női fej stilizált kontúrja voltaképp, ahol a haj keretében nincs semmi, tehát üres. Csupán a két szemét faragtam meg, amelyekből könnyek folynak az üres téren keresztül. Nem bánom, hogy lehangoló a szobor hatása, hiszen ezért faragtam. De felmerül a kérdés, milyen szobrok valók az ember lakásába, ahol velük él, és milyenek a kiállításokra, ahol nem él velük senki, viszont elvárható, hogy hatással legyenek a nézőkre. Amikor az ember farag és tervez, nem gondol ilyesmire. Nem is lenne helyénvaló. A szobrok utóéleténél azonban egy másik világ kapuja nyílik ki – ha kinyílik. Ebben pedig mi is csak vendégek leszünk. Mi, akik létrehoztuk őket. A legjobb tudomásul venni, de minden szobrász és festő tudja ezt, és minél bölcsebb valaki, annál jobban tud számolni tetteinek a következményeivel.

Az indulással járó megrökönyödés és aggodás után tudomásul veszi a faragót a környezete: ő tehát farag. Érdekes folyamat egyébként, amelynek valóban fontos eleme a bizalom – van azonban egy másik forrása is, amiről nem sok szó esik, még a faragók körében sem. Annyira nyilvánvaló. Ennek az a lényege, hogy amikor az ember mélyebb kapcsolatba kerül az anyaggal, valami alapvetően megváltozik az életében, amit maga is csak fokozatosan, az évek során ért meg és fogad el. Ez pedig a biztonság. Együtt csinálunk valamit. Barátok vagyunk. Alapvetően közünk van egymáshoz. Én segítek, te segítesz. Egy az utunk. És itt már valóban elhanyagolható, hogy egy darab diófát faragok, vagy pedig a Simson segédmotor gyújtótekercsét piszkálom. Vagy a mosogató szifonját.

Feleségem valamelyik barátnőjének volt egy zsebórája, amit az édesapjától örökölt, és amit nagyon szeretett. Szeretné mindig látni, szeretne mindig a közelében lenni, de nem tudja, hová tegye. Megpróbálta már, hogy felakasztja egy szögre a falon. Betette a fiókba. Üvegvitrinbe. De ott is feldőlt. Faragjak már neki valami tartót.

Elkezdtem rajzolni, mi az ördögöt találjak ki? Milyen anyagból? Úgy gondoltam, hogy világos fa illene hozzá. Cseresznye például, ami szelíd, nőies fa. Legyen olyan, mintha kezében tartaná a tulajdonosa. Ugyanakkor legyen valami köze az időhöz. Ha már óra.

A második rajzot valósítottam meg, ami egy kis emberalak: maga alá húzott lábain könyököl, és egyik kezével, hóna alá ölelve tartja az órát, kicsit ráhajtva a fejét. Nem realiztikus figura, oldalnézetben inkább a felszálló füstre emlékeztet. Az egész kompozícióval a nyugalmat akartam érzékeltetni. Megy az idő, ő utánamozdulna, de mégsem teszi. Annak a kevés faragásnak az egyike lett aztán, amit fényesre csiszoltam, hogy finom legyen az érintése. Az óra egy kis tokba került, ahol biztonságosan feküdt a felhúzójára akasztva, de egyetlen mozdulattal, könnyen ki lehetett venni, hogy felhúzzák.

Nem is találkoztam a megrendelővel, de úgy hallottam, elégedett volt vele. Azért mondtam el ilyen részletesen, mert az első munkám volt, ami tudatosította bennem azt a régi vágyamat, nosztalgiámat, irigységemet – nevezük bárhogy –, amit a kézművesek letűnt korszaka iránt éreztem. Jó lehetett olyan tárgyak között élni, amelyeket gondos mesterek készítettek. Egy fiók, egy faragás az íróasztal szélén, a fotel szép karfája. A nap minden órájában ezerszer hozzáért az ember ilyen tárgyakhoz, ezért sokkal több közük lehetett az anyaghoz, mint nekünk, sajnos. Még valami máshoz is: újra és újra érezhették más emberek munkájának a hasznosságát, és tiszteletet érezhettek irántuk. Ha pedig ők is jól dolgoztak, elvárhatták, hogy ugyanezt érzi majd másvalaki, és gondol rájuk. Közük volt egymáshoz az embereknek, ami a mi világunkban más utakat keres, hiszen a telefonkagyló, étkezésletünk, autónk, cipőnk tucatáru, és ezeket a tárgyakat gépek gyártják. Embernek csak annyi köze van hozzá, hogy megtervezi, a másik pedig kivieszi a sorból azt, ami nem sikerült, és bedobja a szemétkosárba.

Ez a fejlődés természetes iránya, és alig tudunk mást tenni, mint elfogadni az egészet. Van azonban egy kis repedés a falon, egy titkos átjáró: néha, néhány részletében megváltoztathatjuk a rendszert. Bennem valahogy ennek az óratartónak a készítése és tervezése közben fogalmazódott meg az, amit most

leírtam röviden. De máig elkísért, és ahol lehetett, hadat üzentem ennek a kornak. Nálunk például egy medúza gyönyörű ornamentikája adta a mennyezetről függő virágtartó formáját. Kavicsokkal kirakott tükörkeretet faragtam, később pedig az egész íróasztalom körbefutó fiókrendszer, ahol óceániai motívumokkal díszítettem a fiókok fedőlapját. Más térben kellett azonban alkalmaznom ezeket, és amíg a megoldáson gondolkoztam, megértettem valamit, amit másképp nem hiszem, hogy megértettem volna.

A törzsi művészetben a díszítőfaragás ugyanúgy hozzátartozik a szobrokhoz, mint maga a forma. Pontosabban nincs különbség a használati tárgyak és a szobrok között, hiszen a használati tárgyakon is olyan jelek vannak, amelyek magasabb hatalmaknak üzennek – vagy pedig az ő üzeneteiket közvetítik. Ez az, ami hiányzik a mi életünkől, én pedig elhatároztam, hogy azon a kis területen, ahol élek és a családom él, megváltoztatom ezt a rendszert. Meg akartam figyelni a hatását, nem azért, hogy elméleteket gyártsak hozzá, hanem azért, hogy szebb legyen az életünk. A fiam már ebben nőtt fel, és remélem, hogy felnőttkorában sem felejtí el. Így esély van rá, hogy az ő gyerekei is megértse-nek valamit.

Néhány különös élményem is volt aztán. Soha nem voltam babonás, viszont a mondákat nagyon szeretem. Azt, hogy mindennek története van. Történetek nélkül lehet élni – csak nem érdemes. Tárgyaink és környezetünk története pedig hozzátartozik a mi történetünkhöz, ami ettől színesebb lesz. Minden érdekelt hát, ami a faragás világához tartozott, még a háncsfonatok mintázata is, és éppen ezzel kapcsolatban értettem meg ismét valamit.

Óceániában a háncsfonást a nők végzik, mégpedig láthatóan nem főállásban. Most ráérek, akkor fonok. Abbahagyom, megint visszatérek hozzá. Ha jobban megnézi az ember, nyomon követhető a mintázatban, hol állt meg a művész és hol kezdte újra, mert közben új ötlete támadt. Innen a csodálatos variációk és újratekérések művészete, ami valóban egyedülálló. Hihetetlen szabadság és bátorság jellemző rá, és ettől olyan jó. Ezen tűnődtem egyszer, valami ajtófedő háncsfonatot nézegetve, amikor hirtelen megértettem valamit: ebből a mintából hiányzik a szimmetria, ami uralkodó a civilizált világ művészetében. Jó festők és szobrászok ugyan rájöttek, hogy semmi sem szimmetrikus, még az ember arca sem. Nos, ez a háncsfonó asszony is rájött erre, bár az is lehet, hogy egyszerűen nem ismerte ezt a fogalmat. Amikor dolgozik, arra a területre figyel, amit művel, és eszébe se jut, hogy összehasonlítsa a szemben lévővel. Miért is tenné, hiszen az egy újabb lehetőség, a szimmetria pedig ismétlés.

A kezem már régen tudta ezeket a dolgokat, mire megértettem, mit csinálok. De ettől kezdve tudatosan kerültem a szimmetriát, mert rájöttem, hogy belenyugvásra, elfogadásra készíti az embert, nem pedig a gondolkodásra. Amikor az ember megnéz valamit és kutat a pillantásával, voltaképp alkot: a hatást keresi a saját lelkében, ez pedig többet ér, mint az, hogy elfogadja a számára kijelölt helyet és azt, hogy így lásson, így érezzen.

Amikor faragókkal beszélgettem, nagyon sokszor éreztem ennek a gondolatnak a felhangjait, különösen olyan szobrászoknál, akik senkitől se tanulták a szakmát, legfeljebb egymástól. Úgy gondolom, hogy más a kapcsolatuk is az anyaggal: egyenrangú félnek tekintik a fát, a követ, amely ugyanúgy beleszól a megvalósításba, mint ők maguk. A jó faragók ezt nem csupán tudomásul ve-

szik, de számítanak is rá, ezeket a hatásokat pedig nem lehet előre látni. Tudja az ember, hogy mit akar, de a megvalósítás módját soha. Éppen ezért nagy kaland minden faragás.

Minden alkotómunkában vannak fordulópontok. Egy idő után elér az ember egy olyan pontra, amikor érzi, hogy most valami más kellene. Valami bonyolultabb – vagy éppen egyszerűbb. Először a technikában jelentkezik ez az igény. A zárt formák után megkívánja az ember az áttöréseket. A szobrász számára nem a levegő járja át a faragást, hanem a tér, mert a lyukon át lehet látni, és ami mögötte látszik, eddig nem látszott egyszerre a figurával. Ezután viszont már igen. A szobor szinte elnyeli a mögötte levő teret. Minél zártabb és tömörebb egy figura, annál megdöbbentőbb a hatás, amit nyilván ugyanezért alkalmaztak tudatosan az indián őskultúrákban. Nem azért, mert kedvük támad lyukat fúrni a rettenetesen kemény kőbe.

Egy idő után azonban ebből is elég. Ezt is kipróbáltam, mi van még?

Körülbelül tíz év faragás után éreztem ezt, és elhatároztam, hogy addig nem faragok semmit, amíg nem tanulok meg rajzolni. Elmentem egy rajzkörbe, ahol nem is mondtam meg, hogy faragok, és a szobrászat érdekel a legjobban. Elfogadtam minden utasítást, leültem hát aktot rajzolni, aminek van egy gyors változata, az tehát, hogy egy perc alatt meg kell rajzolni a mozdulatot. Ezt *krokinak* nevezik, és nem csupán a gyorsaságra, de a lényeg látására is neveli az embert. Nagyon élveztem, bár keserves dolog volt az, hogy a szomszéd szobában agyagoztak a szobrászok. Néha-néha belestem, hogy mit csinálnak, de tartottam magam az elhatározásomhoz.

Aki persze rajzol, az fest is. Jó, akkor fessünk egy kicsit. Elképesztően nehéz feladatokba fogtam, például megfestettem apám portréját, aki már nem élt. Ez olyan nehéz feladat, hogy a tapasztalt festők is a végére hagyják, de akkor se szokott sikerülni. Csináltam egy Hemingway-portrét, akit mesteremnek és tanítómnak tartok a hivatásomban. Erről a képről azt kell elmondanom, hogy valóságos zsarnokommá vált. Ma is megvan, de ha olyan helyre teszem, ahol nem látszik, nem megy a munka. Rendkívül szigorúan néz, és úgy látszik, kíváncsi rá, dolgozom-e. Nem mondom egészen komolyan ezeket a dolgokat, de egy ponton túl valószínűleg mindegy, minek mennyi a valóságalapja: az a fontos, amit érez az ember. Ugyanúgy nem akartam festő lenni, ahogy szobrász sem. Ma sem tudom, mi készítetett. A kíváncsiság. Meg akartam érteni valamit azoknak a világból, akik ezt csinálják, és lehet, hogy sikerült is.

Mindezt azért mondtam el, mert ennek a periódusnak a végén, amikor ismét elkezdtem faragni, valami megváltozott. Egyfelől még nagyobb tisztelettel folytattam tanulmányaimat a törzsi művészetben, amit ösztönösen kezdtem. Még többre értékeltem az ősi módszereket és formákat. Másfelől elérkezett az ideje annak, hogy megvalósítsam a saját elképzeléseimet. Merthogy a régi rajzaimat is kinőttem. Nem dobtam el azonban őket, sőt úgy éreztem, meg kell csinálni néhányat, mert az ember nem hagyhatja ki a saját jelzőköveit. Nyilván megvolt a jelentőségük. Itt ért aztán néhány nagy meglepetés. Ez a szakma, úgy látszik, tele van meglepetésekkel.

Két faragásom nyitotta meg a sort, és mind a kettővel általános megrökönyödést keltettem eddig még, bárki látta. Egyiknek az a címe, hogy *Könyörgés*, amelynek az alsó része szabályos akt, maga alá húzott lábakkal, cseresz-

nyefából. Csakhogy három feje van, és az első az akt derekából nő ki: nincs felsőteste. A második az első fejből, a harmadik a másodikból. Valamennyien felfelé tartják az arcukat, a szobor alakja pedig olyan, mintha a tornászlanyság szalaggyakorlatából vágta volna ki egy darabot.

A másik faragás címe az, hogy *Szerelmem* – egyébként a feleségem nevezte el. Az történt, hogy Csernus Mariann előadóestjét néztük a televízióban, akit mind a ketten nagyon szeretünk. Közben egy naptár hátára rajzoltam ezt a figurát. Számunkra ő tehát egyértelműen a Csernus Mariann, de nem merném neki megmutatni. Arca a szobor felét teszi ki, olyan, mintha a falhoz vágott volna valaki egy darab gyurmát. Arcvonásai éppen csak jelen vannak, igen finom vésszőnyomokkal, de még ezeket is lecsiszoltam: voltaképp csak a fény játéka mutatja, hogy van ott valami. Lehuny két szeme látszik a legjobban, valamint egy furcsa kis mosoly a szája szögletében, amiről fogalmam sincs, hogy került oda.

Teste egyáltalán nincs, valamiféle elhagyásos technika az, ami összeköti a *Könyörgéssel*. Két karja szabálytalan kör alakban a szobor talpáig ér, ahol bokájánál összefűzi az ujjait: megfaragtam a két lábát, egészen a térdéig, amely felér a kör közepéig. Fentről pedig a kör által meghatározott térbe lóg a két kis melle – erről lehet tudni, hogy nő. Másról is lehet tudni, de hogy miről, nem tudom.

A *Szerelmem* történetéhez tartozik, hogy a szigligeti alkotóházban dolgoztam egy regényemen, és mert az alkotóházhoz valóságos kis arborétum tartozik, azt gondoltam, na, itt csodálatos lesz faragni. Elviselhetetlen helynek bizonyult azonban. Egy pillanat nyugtom nem volt, és faragás közben nem létezik rosszabb társaság a művelt értelmiséginél. Végül beültem a kocsimba, és kimentem a hegy szélére, egy parkolóba, amely magasan az út felett volt, és igen szép kilátás nyílt onnan a Szent György-hegyre.

Alig kezdek faragni, megjelenik egy sárga Barkas, benne egy unatkozó útellenőrrel. Megnézte, mit csinálok. Pár szót váltottunk, gondoltam, mindjárt elmegy, mert várja az útellenőrzés. De nem ment. Én mentem el aztán.

Másnap ismét kimentem ide: alig kezdek faragni, megjelenik a furgon. Nem vártam meg, elszőktem előle egy füzesbe, a keszthelyi út mellé. Nem vett észre, elhúzott mellettem, de egész délután keresett, láttam a sárga furgont, amint fel-alá járkál vele a környéken.

Másnap az alkotóház kertjében maradtam, majd ismét visszalopóztam az út szélére – gondoltam, már elment innen az a furgonos. De nem ment el. Én megint a füzesbe, de mindennap változtattam a helyemet, mint a géppuskások a lövészárokban, mert aki ott marad, azt kilövik.

Így született a *Szerelmem*, ami a legkedvesebb faragásom lett aztán. Érdekes, hogy nem ártott neki az üldöztetés. A szobrok amúgy se kényesek: azt mondják, a szobrászmunka a legagresszívabb tevékenység, merthogy üti az ember a fát, a követ. Aki viszont ezt mondja, az soha nem faragott, hanem csak nézte, hogy faragnak, mint a furgonosom.

A tanulmány sorozatból természetesen nem maradhattak ki a szkíták sem, ami úgy kezdődött, hogy valamelyik Élet és Tudomány címlapján leköszölték egy híres szkíta aranyszarvas képét. Több évig nézegettem, végül megfaragtam – és akkor ért a csapás: jóformán el sem készült, amikor egy időszakos kiállításon megláttam az eredeti szarvast, amiről kiderült, hogy egészen más

térben, mint azon a képen volt. Lehangolva tettem félre az én szarvasomat. Tíz évvel később egyszer megkért a szomszédom, hogy faragjak valamit édesapja hatvanadik születésnapjára. Nem tudom, miért, de azonnal a szkíta szarvas jutott eszembe. Jó lesz? – kérdeztem. Persze. Rendben van.

Az új szarvas vadkörtefából készült, ami csodálatosan faragható fa, azonkívül gyönyörű, mélysárga a színe, tehát majdnem olyan, mintha aranyból készült volna. Drágakő berakásait féldrágakővel pótoltam, és ezt már elégedetten nézhette meg az ember. De most sincs szkíta szarvasom, mert harmadszor már biztosan nem faragom meg. Ez a büntetésem egykori tévedésemért.

Feleségemnek viszont falilámpát faragtam egy szkíta nyakékból, és meg merem kockáztatni, hogy ugyanolyan szép a falon is, mint egykori tulajdonosának a nyakán lehetett. Ennyit a méretekről. Hozzá kell azonban tennem, hogy bár sokan látták ezt a lámpát, senkinek se jutott eszébe, hogy voltaképp egy nyakék lehetett. A méret megváltoztatásával valami örökre eltűnt a műalkotás életéből, és helyette megjelent valami más.

Munkáim sorában fontos szerepe volt az ajándékoknak és a megrendeléseknek, amint már nyilván kiderült a leírásomból. Itt ugyanis meg kell oldani egy feladatot, mégpedig úgy, hogy egy másik ember szemével nézzük a dolgokat, az ő érzéseit próbáljuk megérteni, és ehhez igazítjuk a munkát. A saját terveinknél hiányzik ez a szemlélet: nem érdekel, hogy ki mit lát benne, csak az, amit én akarok. Óriási különbség, és ezért más az eredmény is. De úgy gondolom, mind a kettővel tartozik magának az ember.

A legkedvesebb ajándékom egyébként egy tálcscsa, amit egy orvosunknak faragtam, a hozzá való cigarettatartóval együtt. Mind a kettő saját tervem, és valószínűleg a perui indián faragásokkal rokoníthatók. A tálcscsa olyan, mintha hanyatt löktek volna valakit egy tócsába. Elöl kiáll a két lába, a másik oldalon pedig az arca látszik, és rémülten nézeget kifelé a csapdából. Kétoldalt a tál szélébe kapaszkodik.

A cigarettatartót nehezen tudnám leírni, de talán nem is kell, mert kiderült, hogy amúgy sem dohányzik az illető. Apró dolgokat tart benne talán, mert arra is jó. Bízni lehet a használati tárgyakban: mindig megtalálják a helyüket.

A polinéz kultúráról szeretnék még elmondani valamit, de azt csupán, ami az én tanulmányaimra vonatkozik. Köztudott, hogy ez egy nagyon barátságos nép, kultikus régi faragásaik azonban rendkívül agresszívek, ami nyilván a harcra maori ősök kultúrájából ered. A honolulu múzeumban van egy nagyon szép faragás, amely az Ég és a Föld eredetmondáját ábrázolja. Úgy gondoltam, hogy megfaragom ezt, és a két istenalak szemébe én is kagylót ragasztok – látni akarom őket a környezetemben. A történet egyébként így szól röviden:

Rangi és Papa, az Ég és a Föld istene ősidők óta egymáshoz simulva lebegett az űrben. Szerelmükből gyermekek születtek, és addig csiklandozták az öreget, amíg Rangi megelégette a dolgot, és kihajította őket az égboltra. Belőlük lettek a csillagok és más égi szörnyecskek. Földanya azonban keservesen megsiratta őket, és könnyeiből lett az óceán.

A megfaragott monda egy csónak orrát díszíthette – erre lehet következtetni az alakjából. Nekem viszont a magnókazettáimat rejtő szekrénykére kellett

volna egy faragott ajtó. Át kellett tehát alakítanom az égbolt területét és alakját, továbbá a mondában szereplő sok kis égi szörnyecskeből csak egy látható az eredeti faragáson. Ezekből is ki kellett találni néhányat. Faragtam például egy kis trombitás sárkányt, egy másikat pedig, aki éppen nem rosszkalkodik, mert alszik – és így tovább.

Ez a legalább negyven helyen áttört faragás évek óta befejezetlenül áll. Voltaképp kész már, csak ki kellene tisztogatni a hátterét, ami legalább kétnapos munka. Sose volt rá időm, mindig valami mást kellett csinálnom. Kazettáim várják, hogy mi lesz. De rájöttem, nem árt az embernek, ha várja valami – bármilyen disznó dolog is ez így kimondva. Kell valami, amire gondol az ember, mint a kedvesére, akiről tudja, hogy másnap jönni fog.

Szó esett már a szobrok méretéről. Igaz, hogy mindenkiben van egy furcsa vágy, hogy nagy szobrot faragjon. Odaállok mellé, és egészen kicsi vagyok. Mégis én faragtam. Furcsa dolog ez – és még furcsább, ha arra gondol az ember, hogy a nagy szobrok alkotói általában nem a legjobb szobrokat faragják. Én egyébként úgy oldottam meg a problémát, hogy építettem egy faházat, mégpedig finn stílusban, ami rendkívül munkaigényes technológia. Úgy fogtam fel, hogy most egy óriási szobrot faragok, és ha már az, hát ekkorát aztán kevesen faragtak, még a Húsvét-szigetek istenalakjainál is nagyobb.

Egy diófa elágazásából készült a *Varázslószékem*, amit a feleségemnek faragtam, és voltaképp egy óceániai fejtámasz, amit évekig nézegettem, de nem tudtam rájönni, miért különbözik a többitől. Egyszer aztán Cook kapitány felfedezőútajáról néztem egy igen jó angol filmet, és ott láttam a hajó korlátján ezt a motívumot, mint ahogy a faragója is egy hajón láthatta. Megtetszett neki és kifaragta. Nem rajzolta le persze, hozzáigazította hát a hagyományokhoz, ami a lelkében élt, és ezért lett ilyen különös.

A faragott szék megnövelt méretei miatt még inkább érvényesül a hatás. Munka közben persze többször kipróbáltam: túlzás lenne azt mondani, hogy kényelmes ez a szék, de igen furcsa érzés ráülni. Talán azért, mert elég sok munka volt vele, hiszen többszörösen áttört faragás. A nagyon megdolgozott fának pedig van egy sajátossága, amit nem tudok megmagyarázni, feltűnt azonban a macskák viselkedése. Az ilyen fának kisugárzása van, akármilyen hóbortosan hangzik is ez. A macskák azonnal érzékelték a dolgot, valósággal menekültek előle, és a kutyám is lelapulva, nyakát előrenyújtva közelíti. Az is lehet persze, hogy a szokatlan forma miatt. Nem tudom, mi ez, de tréfából azt mondtam a feleségemnek: figyelj ide, ha ráülsz, nagyobb lesz az aurád, és olyan dolgokat is megérezel, amit máshol nem éreznél. Jót neveltünk rajta, nem is biztos, hogy igaz, mindenesetre így gondolunk rá, és ezért lett *Varázslószék*. Nincs kizárva egyébként, hogy az afrikai törzsfőnökök ülőkéinek is van ilyen titka. A *Katánál* ez azért nem derült ki, mert asztal lett belőle, és nem lehet ráülni.

Valamelyik erdei padomon készült első óceániai faragásom, egy ősmaszok, vadcseresznye-fából, ami kicsit tovább pácolva mélyvörös színű lett. Sose került kaurikagyló a szemébe, amitől még áthatóbb a pillantása: valóban olyan, mintha évszázadok távlatából nézne az emberre. Faragás közben értettem meg, mi az a néhány finom vésőnyom, amitől alapvetően különbözik az európai arcbrázolástól. Ezt a pajzs alakú maszkot pontosan ugyanúgy faragják évszázadok óta, és ugyanaz rajta a festett véset is. Mindennek jelentősége

van tehát, amit én nem ismerek. Hacsak a kezem nem értette meg, valamikor munka közben. Nem véletlenül mondom így, és nem is meggondolatlanul. Minden faragó ismeri az érzést, de nem ismeri egyetlen művészettörténész sem, aki még nem faragott, és ezért gondolom úgy, hogy az egésznek a lényegéről sincs fogalmuk, ezt ugyanis nem lehet megtanulni, csak érezni lehet. Túl van azokon a határokon, amit az ember tudatának neveznek.

Új-Guineában van egy eszköz, amely minden vadász és harcos nyakában lóg: a nyalóka. Tokja is van, amiben valami édes folyadékot tartanak – ami valószínűleg kábítószer is egyben. A tokba késpengéhez hasonló falapátkát dugnak, amit időnként kihúznak, és lenyalják róla azt a valamit. Mármost ezek a nyalókák a feleségem kedvencei voltak a Néprajzi Múzeumban. Csodálatosan gazdag formavilág, de az a motívumkincs is, amivel díszítik, és bár a motívumokat nyilván egymástól tanulják, érezhető, hogy mindenki azt csinál, amit akar. Nincs zsúri. Nincsenek irányelvek. Ennek megfelelően fantasztikus formavilág bomlott ki és él a mai napig, ami rendkívül dekoratív is, hiszen fekete ébenfából faragják a nyalókát és a tokot: ebbe karcolják vagy vésik a mintákat, amikbe meszet égetnek, tehát a vésetek fehérek. Lenyűgöző valóban.

Na, ha ennyire tetszik a feleségemnek, gondoltam, csinálok neki egy karkötőt a születésnapjára. Öreg, sötét színű diófából reszeltem ki a gyűrűt, és erre véstem a motívumot, végül kifestettem fehérre. Hozzá kapott egy nyakbavalót is, hasonló technikával, nagy volt az öröm. Igen ám, de meglátták a barátnői, és ők is kértek. Ha már ilyen jól tudom ezt csinálni. Jó, csináltam néhány karkötőt, de ki nem állhatom az ismétléseket, ezért elkezdtem variálni a díszítéseket. Apró kavicsokat ültettem a fába, azokat körbefaragtam, és így tovább. Forradalmi változást hozott a következő véletlen. Fénymásoló voltam éppen, és a kuncsaftjaim látták a faragásaimat. Beállít egyszer egy fizikus fiú, és letesz az asztalomra egy zöldes színű kerámiakockát. Olyan félkilónyi lehetett.

– Csinálj belőle valamit – mondja.

– Na de mi ez? – kérdeztem.

– Steatit. Majd meglátod.

Ez a steatit ipari kerámiaanyag, amit esztergálni, reszelni, csiszolni lehet, majd amikor elkészül a kívánt forma, valami hétszáz fokon megsütik, mire üvegkemény lesz, és amellettszigetelőanyag is. A hőtől ugyan elveszíti a zöldes színét, sárgásbarna lesz, és egyáltalán nem szép. Amíg viszont nyersanyag, teljesen olyan, mint a jade.

Na, gondoltam egyet és beépítettem négy darabkát egy karkötőbe, majd a kapott mintát követve, hullámosra reszeltem a gyűrűt, a szélét pedig végifaragtam. Veszttemre.

Megőrültek tőle a feleségem munkatársai. Egyszerűen nem győztem reszelni a gyűrűket. Meglátta ezt egy hangszerkészítő barátom, Balogh Sándor, aki véletlenül nálunk járt, és akinek a Várban volt egy kis árusasztalkája.

– Te – azt mondja –, ki kéne próbálni, hátha megveszik. Rengeteg a külföldi ott. Nekem is jól jönne a segítség, te tudsz dorombolni, én viszont nem tudok elmenni egy szendvicsért, mert nem tudom otthagyni az asztalomat.

Jó. Felvittem vagy tíz karkötőt, amelyek mindegyikének megvolt már a gazdája... És fantasztikus sikerük lett. Kénytelen voltam venni egy faesztergát, mert ilyen mennyiséget már nem lehetett kireszelni. És egyre mélyebbre me-

rültem a karkötőgyártásban. Az árusításhoz persze engedély kellett, lezsúrízték a mintadarabokat, amelyek szigorúan népművészeti motívumokkal voltak díszítve. Emellett voltak az iparművészeti jellegű karkötők, de akkor már mindenfélét csináltam a gyűrűkkel, elsősorban felhasználtam őket – egy hibás anyag adta egyébként az ötletet. Áttöréseket, beöntött véseteket, ónozást, mindent kipróbáltam. Egyre jobban érdekelt a dolog, mert rájöttem, hogy ez a kicsi tér fantasztikusan kihasználható. Mindig nagyon szép, nemes anyagokat használtam, amelyeknek már a mintázata és a színe is szép volt.

Két évig csináltam ezt, és soha nem kerestem olyan jól, egyébként azóta sem. Ami a legfurcsább, kifejezetten örömet okozott a munka, ami messze túlmutatott a díszítőfaragáson. Valóságos kis mondákat lehetett megálmodni és megfaragni. Megjelenik egy fehér madár a fekete diófán – akkor már csak azt kell kitalálni, hogy hová repül, nem? A Hold. A Nap.

Hát ez volt az, amire sose gondoltam volna. Állandó vevőköröm alakult ki, a japánok, franciák, olaszok és amerikaiak pedig a világ minden részére elhordták a munkáimat, még Ausztráliába is, amin kuncogtam. Vártam, mikor jelenik meg valaki Új-Guineából, de nem jött, sajnós. Pedig igen kíváncsi lettem volna a véleményére.

Mindezt csak azért mondtam el, mert ilyen bűvös hatású dolog a faragás. Voltaképp nem kell mást tenni, csak nyitottnak lenni minden újra. És kész.

Ugyanilyen váratlanul ért, amit még el akarok mondani befejezésékképpen. Amikor elkészült a házam, baleset ért: beléptem két gerenda közé, és szétzúztam a térdemet. Az én hibám volt, de igen rossz következményei lettek, ugye kórház, műtét, gipsz. És jó meleg nyár. Mit tudnék csinálni fél lábbal, amivel még ácsorogni se lehet sokáig? Leültem hát faragni, méghozzá állatfigurákat, amit csak irigyeltem eddig Csikós Nagy Márton barátomtól. Gondoltam, most kipróbálom. Először egy rókaalmot faragtam, ahol kilenc rókakölyök tapossa egymást, de persze mind egyfelé néz, mert ott van valaki: eredetileg a fotós persze.

Volt egy képem, sajnós éjszakai felvétel, amelyen egy nőstény oroszlán iszik, ami lenyűgöző mozdulat. Hasa alatt pedig öt kicsinye kukucskál kifelé a biztonságból. Nagyon kedves kép, de a faragás is az lett, és mindennap köszönünk egymásnak, mert az íróasztalomon áll. Nincs az a pénz, amiért eladnám. Később faragtam őzeket, farkast, de még mongúzt is, mert ennek a mozgékony kis állatnak van egy figyelő mozdulata, ami végtelenül kedves. A magányos mongúz után faragtam egy családot is, ahol hárman művelik ugyanezt.

Állatokat faragtam, amíg csak meg nem gyógyult a lábam. De állítom, hogy segítettek gyógyulni, az állatoknak ugyanis létfontosságú a lábuk. Majdnem a legfontosabb az életükben. Hasonlóképpen az ember életében is, csak nem figyelünk rá. Amint nincs, akkor figyelünk. Hát így van ezzel az ember.